

SALIH TRAKO

AL-VAŞFU 'L-KĀMIL FĪ AĦVĀLI VEZĪRI 'L-ĀDIL BIOGRAFIJA BOSANSKOG VEZIRA MURTEZA-PAŞE OD MUHAMEDA NERGĪSIJA

U nizu bosanskih pisaca koji su svoja djela pisali na turskom jeziku ugledno mjesto pripada Sarajliji Muhamedu Nergisiju koga danas Turci zovu Nerkesi i Nerkes-zāde. Njegov otac Nergisi Ahmed efendi bio je kadija i služio u više gradova na Balkanu, a među ostalim i u Sarajevu. Tu se rodio i njegov sin Muhamed oko 1592 godine. Školovao se u Sarajevu, a zatim u Carigradu kod Kāfzāde Fejzulah-efendije. Oca je izgubio još za vrijeme studija. Po završetku školovanja posvetio se nastavničkom pozivu, ali je zbog materijalnih teškoća prešao u sudsku praksu. Bio je kadija prvo u Gabeli (Neretvi), zatim u Mostaru (1030/1620), Novom Pazaru, Banjaluci (1038/1628) i, najзад, u Bitolju (Monastir).

U redžepu 1044 (počinje 21 XII 1634) kao državni historiograf (*vaqa' nuvis*) prati Murata IV na ratnom pohodu protiv Revana. Na tom putu, pred gradom Kekbuzom u Izmitskom zalivu, pao je s konja i umro u proljeće 1045/1635 u 44 godini života. Tijelo mu je preneseno u Kekbuz ili u Istanbul. Umro je razočaran u vladajuće krugove, što mu nisu omogućili udobniji život kako bi mogao u punoj mjeri razviti svoje stvaralačke sposobnosti. Kao nekada slavni Baki, on je to svoje osjećanje izrazio slijedećim distihonom:

شمدى نوکسىء زار بيلمزولو

آكلدار فقير بينوايى نيدوكنى

»Sad ne znaju vrijednosti tužnog Nergisija, ali će kasnije shvatiti ko je bio i koliko je vrijedio taj bijedni siromah«.

Nergisi je bio obrazovan, marljiv i plodan pisac. Za vrijeme svog kratkog vijeka napisao je ili preveo više prozних i pjesničkih djela, ali nije postigao veće popularnosti i uspjeha zbog svog pretjerano i neprirodno kitnjastog stila punog praznih fraza. Takav je stil bio tada u modi; gajili su ga mnogi pisci osmanske književnosti. Karakteristično je da su glavni predstavnici tog stila bili dvojica

pisaca iz naših krajeva: Sabit Užičanin i Muhamed Nergisi Sarajlija. Zanimljivo je napomenuti da se kitnjasti stil u osmansko-turskoj književnosti javlja u isto vrijeme kad i na Zapadu.

Najpoznatije Nergisijevo djelo je *Hamsa-i Nergisî* sastavljeno od pet različitih djela u stihu i prozi. Važnija su dva njegova djela historiskog sadržaja, i to *Inša'*, zbirka pisama, koja pretstavljaju ne samo obrazac ondašnjeg stila u osmanskoj književnosti, nego i važan historijski izvor. Ta zbirka sadrži oko 50 pisama različitog sadržaja. Drugo, još važnije njegovo historisko djelo je: *al-Vaşfu'l-kāmil fî ahvāl-i vezîri'l-ādil الوصف الكامل في احوال وزير العدل* a pretstavlja biografiju ratobornog Bosanca, turskog državnika Murteza-paše, brata ondašnjeg velikog vezira Salih-paše. Kako taj spis sadrži više važnih historiskih podataka za poznavanje prilika u Turskoj, Bosni i Undurovini, zatim više značajnih svjedočanstava o stanju na zapadnim granicama Osmanske imperije, njenim odnosima sa susjedima, a posebno što donosi zanimljive podatke o karakteru ondašnjeg osmanskog feudalnog društva, — on samim tim privlači našu pažnju pa smo odlučili da ga prikazemo i da u izvodima donesemo ona mjesta koja bi mogla biti od šireg naučnog interesa.

Ovaj rad napisan je na osnovu rukopisa ovoga djela koji ima Orijentalni institut u Sarajevu. On se nalazi u kodeksu Manuscripta Turcica br. 70, 2. Taj kodeks sadrži dva turska historiska djela i to:

1. List 1—50, Fuşûl-ı hall-u'akd uşûl-i hardž-u nakd *فصول حل وعقد اصول خرج ونقد*. To je kratak traktat o historiji postanka 32 dinastije i o uzrocima njihove propasti koje je napisao poznati turski historičar Muştafa bin Ahmed zvani 'Alî 1007/1598 da upozori svoje savremenike i turske državničke na stanje u osmanskoj državi u kojoj su se već tada jasno odražavale slabosti. Taj traktat pretstavlja ustvari kratak izvod iz njegovog većeg djela o istom pitanju pod naslovom *كتر الاخبار ولاحق الانكار* *Kenz-ul-ahbâr ve lâhik ul-efkâr*.

2. List 50b—96 zaprema spomenuti Nergisijev spis.

Ovaj kodeks sadrži svega 96 listova, veličine 25,5 × 15,5 cm. Dužina teksta 21,5 × 11 cm. Stranice imaju redovno 25 redaka. Cio kodeks prepisan je jednom rukom lijepim i jasnim nesh-ta'likom 12 džumada II 1072/= 2 februara 1662 godine.

Stranice rukopisa obrubljene su jednom pozlaćenom debljom i dvije tanke crne linije. Naslovi, poglavlja, podnaslovi, citati i ostala istaknuta mjesta pisama su crvenim mastilom. Kodeks nema originalnu paginaciju pa je neko nedavno stavio olovkom jedinstvenu paginaciju za cio kodeks od 1 do 96. Svaka lijeva stranica ima rabitu (*custos paginae*) koja je prilikom povezivanja kodeksa djelomično oštećena. Papir je tamno bijele boje, mastan i čvrst. Kodeks ima originalan kožni povež u koji su s oba lica utisnute pozlaćene rozete.

Al-vaşfu'l-kāmil sastoji se od predgovora, uvoda i pet glava koje je pisac nazvao »opisima« (*al-vaşf*).

Ovdje ćemo u cjelini ili izvodiima donijeti značajnije podatke iz ovoga spisa redom kojim su oni dati u samom djelu.

U predgovoru pisac navodi svoje književno ime (mahlas) u obliku *Nergisi*, i kaže da je ovo djelo pisao 1038/1628 godine u Banjaluci, koja je tada bila rezidencija bosanskih vezira. O sebi kaže još da je banjalučkim kadijom postao sticajem prilika (»igrom sudbine«) u nedostatku sposobnijih ljudi. U Bosni je tada, kaže *Nergisi*, vladao mir i blagostanje. Bosna mu je izgledala kao zemaljski raj, a ljudi srećni i spokojni. Takvo stanje zatekao je kad je došao u Banjaluku, a iz daljih izlaganja proizlazi da zaslugu za takvo stanje želi da pripíše glavnom junaku svoga djela veziru Murteza-paši. Tu navodi da je Murteza-paša na položaj bosanskog vezira došao iz Budima, gdje je dotle bio namjesnik. Upravljaјуći Bosnom, on je postigao da se »kapljicama pravde unište novotarije, nepravda i nasilje, da se uklone štete, trnje nepravde i pokvarenosti, i da se utrnu požari nasilja i nevaljalstva« (L. 51 b.). Ističući to on želi da prikaže Murteza-pašine vrline i zasluge i da napiše knjigu o njegovim podvizima. *Nergisi* želi da tako sačuva uspomenu na tog vezira koji po njemu može da bude uzor i primjer budućim pokoljenjima. Iznoseći zadatak svoga djela kaže da je našao za shodno da ga podijeli na uvod i pet opisa (*al-vaşf*), a ne na glave i poglavlja po starom sistemu.

U uvodu kaže dalje da su život i razum čovjeku »dva najveća dara božija«, a zatim ističe kako je potrebno da se ljudi pokoravaju vladaru i veziru kao »pretstavnicima reda i poretka na zemlji«. On naglašava da je pravednost neophodan uslov za održanje vlasti ističući primjere legendarnih perzijskih vladara i navodeći sentence mudraca i naučnika.

U prvoj glavi (1.56 b—61) pisac iznosi neke podatke iz Murteza-pašine karijere i neke njegove moralne vrline (pobožnost, poštovanje učenih ljudi i pažnju prema siromašnim podanicima). On kaže da je Murteza-paša u ranoj mladosti ušao u carski harem kao dogandžibaša. Kasnije je postao vezir, pa je služio prvo u Damasku, a zatim u više značajnih provincija kao vezir sa širokim ovlašćenjima. Kad je carski dvor saznao za njegovu pravednost postavljen je valijom u Budimu. Na tom položaju pokazao je mnogo taktičnosti i umješnosti u odnosu prema podanicima. Bio je stalno okružen učenim ljudima. Kasnije je Murteza-paša premješten iz Budima u Banjaluku. Kad je Murteza-paša bio valija u Bosni, *Nergisi* se nalazio u Istanbulu. U to vrijeme bio je kadija u Banjaluci neki njegov prijatelj Hadži Mustafa-efendija s kojim se *Nergisi* dopisivao. U svojim pismima Hadži Mustafa je pisao *Nergisi*ji među ostalim i o vrlinama Murteza-pašinim i hvalio ga. S toga je sasvim vjerovatno da se *Nergisi* pri obradi ovoga djela koristio tim pismima.

U drugoj glavi (l. 61—69) prikazuje hrabrost i odvažnost Murteza-paše, njegovu pravednost i autoritet, vještinu u rukovanju

oružjem, u hvatanju i hapšenju razbojnika, te njegovu revnost i trud na odbrani i čuvanju zemlje. Hvaleći Murteza-pašinog konja, njegovu vještinu u jahanju, njegovo junaštvo, pisac ga upoređuje u junaštvu sa Rustanom sinom Zalovim, u darežljivosti sa Hatem-i Tajijom, u plemenitosti sa halifom Alijom itd.

U trećoj glavi (l. 69—75) Nergisi ističe da je Murteza-paša suzbio mnoga nasilja i ukinuo razne novotarije, da je iskorijenio razne izvore zla i pokvarenosti i da je popravio i obnovio mnoge gradove i ustanove.

Pisac ističe da je korupcija izvor svih novotarija, nepravdi i raznih zala, da je ona najveća nesreća i nevolja, početak i izvor pokvarenosti, te zaključuje da nema jačeg »katapulte zla i nasilja za rušenje temelja vjere i države« među muslimanima od korupcije.

Nergisi smatra da sama činjenica što je Murteza-paša suzbijao korupciju, dovoljno karakteriše njegov značaj i zasluge. Taj odnos Murteza-paše prema korupciji pisac ističe ovim riječima: »Kad bi mu neko za svoj interes, a suprotno šeriatu i kanunu, ponudio plavi nebeski svod ispunjen draguljima, on ne samo da to ne bi pogledao ni uglom svoga oka, nego bi postao smrtni neprijatelj toga čovjeka«. Budući da je bio jako moralan, on je potpuno onemogućio posizanje ljudi za mitom. Pri tome Nergisi kaže da nema hadisa koji osuđuje primanje mita, ali da je poznata Muhamedova definicija nasilja: »Nasilje je postaviti nešto tamo gdje mu nije mjesto«. Tu izreku Nergisi komentariše ovako: »Da bi cvijet, napr., dobio svježinu, treba ga staviti u vodu. A ako bi ga neko bacio u vatru, počinio bi nasilje. Isto je tako nasilnik i onaj koji stavi u vodu stvar koju treba staviti u vatru. Nasilje je postaviti ratnika na položaj učenjaka, ili raju, koja je vična obradi zemlje, uvesti u vojnički red. Zato je jasno da nije potrebno da se daje mito za sticanje položaja za koji je neko sposoban. Pravda traži da se položaji daju prema sposobnosti. Pravda znači postaviti čovjeka u ono zvanje i onaj posao koji je on sposoban da valjano vrši. Postupiti suprotno je nepravda i nasilje. Klice propadanja u starim državama javile su se zbog toga što je u praksi zanemareno načelo da se pojedini poslovi povjeravaju stručnjacima. Nedavno se nekoliko puta pokazalo kako jedna, naizgled neznatna, stvar može da prouzrokuje veliku štetu zato što je položaj dat onome ko ga ne zaslužuje. Otkako je Murteza-paša došao u ove krajeve, trudio se da ukloni svaku štetnu ustanovu i nastojao da obezbijedi mir sirotinji. Kod njega niko ne može da prolazi pomoću mita. Svi zauzimaju položaje prema svojim ličnim sposobnostima. Kad je stigao s granica Ostrogona, Temišvara, Egre i Kanjiže u Bosnu, onda su emiri, miralaji i zaimi raspravljali o dobročinstvima koja je učinio. Tada je konstatovano da se među toliko stotina ljudi nije našao niko ko je nešto dao za položaj koji je dobio. Svi su se složili da nisu zapamtili nijednog takvog vezira koji bi dijelio položaje samo prema zaslugi, ne gledajući na ličnu korist.«

Neki vojni zapovjednici — silnici — opustili su zemlju, koja se i sada nalazi u ruševinama. Oni obično ne vode brigu o raji. Granice islamskih zemalja bile su zaštićene od neprijatelja tvrđavama i zam-

kovima ali su te tvrđave tokom vremena ruinirane. Njihovo održavanje i utvrđivanje je najveća briga vlasti i najveća potreba za čuvanje države. Međutim, rijedak je onaj koji iz duše i srca voli cara, i koji je iskreno dobronamjeran i dobroželitelj. Zbog toga što skoro svako smatra svoje lične interese prečim od općih, to nije bilo ljudi koji su vodili brigu o popravljanju tvrdih islamskih gradova. Međutim ovaj čestiti vezir (Murteza-paša), pretpostavio je taj važni posao svim ostalim. Mi ćemo ukraćko navesti gradove koje je popravio i izgradio otkako je postao »serdar i sahibija tugre« (tj. budimski beglerbeg).

Otkako su započeli napadi na Budim, njegovi su bedemi udarcima topova i katapulta na mnogim mjestima oštećeni. U gradu Budimu, toj najljepšoj i najmasivnijoj tvrđavi, bili su oštećeni bedemi od Sukapusu do Erdelkulesi, zatim do Bečkapusu, do Toprakulesi i do Ovakapusu. On je obnovio sve te bedeme i podigao kupole tvrđave. Obnovljeno je i utvrđeno sedam nebotičnih bedema čvrstih temelja od Toprakulesi do Ovakapusu. Velika Tophana bila je tako porušena da joj se ni za trag nije znalo. Veliki i izvanredni carski hassa-topovi ležali su po zemlji, u prašini, rastavljeni od postolja. Ti smrtonosni topovi koji su sipali vatru kao aždaje, zardali su i počeli da se raspadaju. Oni su iz temelja popravljani. Isto tako bilo je i sa tophanom pa je pokrivena daskom i ćeremidom; svi topovi postavljeni su na postolje i osposobljeni. Osim toga, bili su potpuno zapušteni topovi u svim spomenutim tvrđavama, kulama i drugim mjestima. On je sve to obnovio, uredio i smjestio na postolja, te su pripremljeni da sipaju vatru na neprijatelja kao aždaje. Obnovio je veliki magazin koji je poznat pod imenom Fildami, i koji je odavno bio porušen. Obnovio je isto tako veliki magazin i skladište municije, koje se nalazi u okolini spomenutog mjesta. Popravio je i Hazinekeri, koja se nalazi uz spomenuto mjesto. I stražarnice spomenute tvrđave, koje su najnužniji objekat, popravljene su i obnovljene kako treba. Kako kreč, koji je povremeno potreban za opravku nije bilo lako u svako doba pripremiti kao i kreč koji se proizvodi u 46 krečana, to se sav prenosi u magazin, zvanu Fildami i tu čuva pripremljen i gotov za svaku potrebu. Minulih godina događali su se vojni pohodi. U ratovima, koji su se događali hiljadu godina unazad, a možda i mnogo stotina godina prije, ostali su pod zemljom i u prašini s obe strane ispaljene topovske kugle. Nikada nije palo napamet nikome da ih povadi i sakupi, kao što je to učinio ovaj mudri i dalekovidni vezir, koji je na to upozorio i naredio da se te kugle povade i sakupe. Na tom se radilo dva-tri dana na nekoliko mjesta. Zatim je izdata obavijest: »ko god u polju i pusti nađe topovsko tane, pa ga donese, dobiće određenu nagradu«. Dugo vremena su bila tražena i donošena velika taneta. On je nagrađivao kako je i obećao. Tom mjerom je sakupio i pripremio mnogobrojna taneta. To je bila velika pomoć i usluga vjeri i državi.

On je solidno i dobro izgradio čvrsto zdanje na velikom mostu preko Dunava između Budima i Pešte, koje se zove Šaranpov. To je čvrsti bedem neophodan za zaštitu grada. S obe strane spomenutog

mosta podignuta je Londža, jedno ugodno mjesto prikladno da bude zborni mjesto boraca i sastajalište junaka. U peštanskoj tvrđavi obnovio je carsku džamiju (*džamii hassa*) i stražarnice. Obnovio je i uredio Pešta-Limani (peštansko pristanište). Uredio je i rasporedio postolja topova i ostalu vojnu opremu tako da bi mu se i dušmani divili. A u samom Budlimu obnovljena je kapija Kanara i džamija Fethija. Baruthana je imala tri stara dibeka (havan, stupa) pa je on dodao još dva tako da sada tvornica baruta ima pet dibeka.

Grad *Ostrogon* je čvrst grad za koji svi borci tvrde da među islamskim gradovima ne postoji nijedan tako utvrđen grad za odbranu predjela i puteva na tom području. Ali je greška vlastodržaca minulih vremena da je na nekim mjestima ruiniran. Ovaj uzvišeni vezir bacio je svoj brižljivi pogled i na ovu tvrđavu islamske granice i uvidio da je potrebno obnoviti i popraviti sve kule i zidove sa obje strane Dunava. U nedostatku državnih sredstava, potrošio je svoj novac i obnovio spomenuta mjesta. Tako se pojavi visoka i široka kula prema *Depedelenu* za odbranu njegove okoline. Za odbranu okoline *Ade* ponovo je izgradio dva veličanstvena bedema od spomenute kule prema *Kizil-kajji* (*Crvena Stijena*). Prema *Bečkapusu* izgradio je dva reda veličanstvenih dolma-zidova. Na taj način tvrđava je postala tako jako utvrđenje gotovo kao *Aleksandrov zid*. Topovi spomenute tvrđave bili su rastavljeni, pa su kundaci postavljeni na postolja, topovi uređeni, očišćeni od rđe, po potrebi prekriveni i sve ostalo uređeno kako treba. Kada su uhode raznih armija, koje su bile poznate u pripremanju oružja i municije, a naročito u čuvanju vatrenog oružja, i u pripremanju i rukovanju municijom, saznali za brižljivost hrabrog vezira, onda se ona grupa iskusnih nevjernika zadivila toj brižljivosti i izjavila: »Mi smo sebe smatrali odličnim u čuvanju tvrđava i rasporedu oružja, a smatrali smo da muslimani apsolutno nadmašuju sve vladare na zemlji mnoštvom vojske, vještom konjicom i mnoštvom deputacija(?). Ali kad god se govori o vrlini i revnosti u čuvanju tvrđava, uređenju i čišćenju vatrenog oružja — onda u tome njima pripisujemo nemarnost i slabost i to ubrajamo u mane i nedostatke muslimana. Smatrali smo da te vrline pripadaju samo nama. Sada se pokazala njihova potpuna nadmoć i velika superiornost u svakom pogledu. Tolika briga za top i pušku u graničnim tvrđavama, tolika pažnja u popravljanju i učvršćivanju građevina, koje je pokazao ovaj čestiti vezir, dosada to ne vidjesmo kod *Turaka*. Ovo stanje je nama vrlo tegobno. Ono je zadalo mučnu ranu našoj državi. Priča se da su *daurski* prvaci pali u brigu da će propasti.

Tvrđava *Vadž* (= *Vác*) prčinjava radost čuvarima granice, i izaziva nemir i nespokojstvo nevjernicima. — Ovi divni gradovi su rana u srcu pokvarenim Mađarima, a mnogobrojna korist muslimanima. — Oko nje su podignute veličanstvene dolma-bahče i tvrđavice. Sagrađene su dvije veličanstvene kule na visokim stubovima. Topovi, koji su postavljeni u unutrašnjosti grada, uređeni su i očišćeni. Nakon što su im kundaci ponovo uklesani, postavljeni su i pripremljeni divno. I ostalo oružje i ratni mate-

rijal u tvrđavi pripremljen je kako treba. Izvršeni su potrebni opravci na lijep i solidan način. Obnovljena je carska džamija (*džami' hassa*), koja se nalazi na divnom mjestu. Njeni divni mostovi, čiji su visoki lukovi podignuti brižljivom rukom kao nebeski svod i kod kojih se odmarala vojska, izgledaju kao ugodne i privlačne lože (?). Sve te veličanstvene građevine podignute su ulaganjem mnogobrojnog novca iz vlastite blagajne ovoga vezira, koji osvaja zemlje i rezonuje ispravno, a da se iz carskog imetka nije ni trunka potrošila ni uništila.

U tvrđavi *Višegrad* u okolini Budima postalo je ruševno spremište praha i magazin municije, koje je ostalo od nevjernika, pa su sada svi zidovi i krovovi obnovljeni i omalterisani.

Tvrđava *Džambek* (= *Zsámbék*) je bila ruinirana, pa su joj zidovi ponovo učvršćeni, te je postala masivna. Ona je utvrđena i učvršćena još i sa dva jaka opkopa i čvrstim šarampovom. Popravljen je i gradska džamija. Gradska kapija bila je dospjela u stanje paukova dvorca pa je sada brigom ovoga vezira iznova izgrađena.

Tvrđava *Stolni Belgrad*, koja je simbol iremskih građevina na stubovima, je mjesto puno perivoja, izvanredno poprište borbi na islamskoj granici, granična tvrđava na visokim stubovima, odabrana među tvrđavama. U njoj je sve ponovo izgrađeno, a u prvom redu kule, most i njegovi stubovi. Na mjestu zvanom *Battal Kapusu* ponovo je podignuta trospratna tvrđava (*üç boj kala*), slična veličanstvenoj kuli *Elburz ve elvend*. Veličina njena dvorišta i masivnost njene arhitekture prostranih dimenzija vidi se iz toga što je na njenoj površini lako moguće upotrijebiti trinaest velikih protivtvrđavskih topova. Osim toga, podignuto je 17 čvrstih bedema, a unutar zidova tvrđave podignute su veličanstvene »dolme«. Zato što je krov kule — magazina postao ruševan, to su fitilji, barut i tvrđavska oprema (*muhimmatı kala*) koji su ostavljeni nezaštićeni, propali. Nju je ponovo izgradilo *Tophana* spomenute tvrđave bila je ruinirana, topovi koji su postavljeni u *tophani* i ostalim mjestima bili su odvojeni od postolja (*kundaka*), prepušteni prašini i zemlji tako da se gotovo ne vide, pa su svi postavljeni na postolje, prekriveni i postavljeni po zidovima i u *tophani*.

Tvrđava *Parkan Arčin*. I ovo je jadan utvrđeni grad na važnom mjestu. Ali su mu od ranije neki dijelovi ostali nedovršeni, a neki su tokom vremena ruinirani i porušeni. Kad je to ovaj mudri vezir saznao i uvidio, naredio je da se uredi i izgradi, ulažući i sam veliki trud i trošeci nebrojno blago, pa je izgrađen masivno i brižljivo. Zbog toga što na obali prema tome gradu postoji svratište za putnike i namjernike, to je tu izgrađen izvrstan i veličanstven karavansaraj. Otko njega proteže se masivan i privlačan šarampov. Spomenuto mjesto postalo je uzorna, veličanstvena i masivna tvrđava.

Tvrđave *Dankurtaran* i *Födvar*. Jasno je i očito da su ova dva masivna i utvrđena grada podignuta na odgovarajućim mjestima, i da imaju veliki značaj i važnost za putnike. Pokazalo se međutim, neophodno potrebno da se tu izvrši neko dograđivanje i renoviranje pa je sve to izvršeno kako treba.

Tvrđava *Osijek*. To je jedinstven, kao čvrsta stijena masivan, tvrdi grad, mjesto prolaza svih vojski, karavana i izaslanstava koje dolaze i odlaze na ugarsko područje. To je raskrsnica puteva i skela za razne vrste putnika u naseljeno područje. U njegovoj okolici na rijeci Dravi nalazi se veličanstven most poznat u sedam područja (iklimata). On vodi od samog Osijeka pa doseže do kasabe Darde. Uzduž se ne može preći do kušluka. On je doživio potrese i pretrpio rušenje, pa je ponovo sagrađena građevina duga 35.000 aršina.

Budući da je carski ambar, koji je odavno postavljen radi carskih prihoda, koji se skupljaju u tim krajevima, postao ruševan i on je obnovljen i popravljen, a njegovi topovi, ostavljeni na zemlji postali su teško upotrebljivi. Svi spomenuti topovi su postavljeni na kundake, a neki od njih na drvene panjeve. Iznad njih sagrađena je i uređena jedina lijepa tophana. Ta velika usluga je korisno djelo vjери, državi i krajini carstva. Te poslove pozdravili su i odobrili svi pametni ljudi.

Tvrđava *Vukovar*. Ona nije popravljana od carskog osvajanja. Njen glavni i pet sporednih magazina i pet kula kao i njen most, što se pruža preko rijeke Vuke, porušeni su i nalaze se u takvom stanju kao da ne postoje. Trošenjem novca težnje i ulaganjem iz riznice nastojanja svi su spomenuti objekti iznova sagrađeni i uređeni.

Tvrđava *Kopan* (= *Koppány*) je takođe ruinirana. U spomenutoj tvrđavi i u sandžaku Kopanu obnovljeno je masivno 12 palanki.

Na rijeci Blatin (?) u blizini tvrđave Vufuk (?) podignut je veličanstven most.

Tvrđave *Šimontorna*, *Hedvig*, *Serdihil*, *Dumbol*, koji su slični Kaniži su čvrste brane. One su obnovljene s vrha do dna i solidno omalterisane. Carska džamija, koja se nalazila u spomenutoj tvrđavi ponovo je podignuta. Ti krajevi i nahije su izgrađeni na divan način.

Grad *Ilok* je ugledno, ugodno i prijatno mjesto u Sremskom sandžaku. Neke dijelove tvrđave trebalo je popraviti pa su popravljani i omalterisani. Veličanstvena džamija u dvorištu tvrđave nije doživjela da je pogleda građevinar još od osvajanja, a sada je ponovo obnovljena.

Podignuta je ponovo i carska džamija, u tvrđavi *Požarevcu* (?).

Tvrđava *Kanjiža*, kojoj po čvrstini i važnosti nema ravne na području Ugarske je jedinstveno mjesto u teško osvojitom ratnom području. U tom gradu izgrađene su u prvom redu četiri veličanstvene visoke kule, koje su postavljene i podignute po najljepšim planovima. Premda je bilo teško postaviti temelje kamenim zgradama, ipak je njegova ulazna kula izgrađena u cijelosti od Kamena.

Kule gradova *Sigeta* i *Kapošvara* i ostala mjesta su popravljena; njihovi topovi i ostala oprema dovedena je u red kako treba.

U ajaletu Jegar popravljene su tvrđave i palanke, koliko je bilo potrebno. Osim toga, podignute su dvije veličanstvene kule, koje su visoke po 150 aršina (zira). Džamija osvojitelja grada sultana

gazi Mehmed-hana je ponovo podignuta. Spomenuta tvrđava je potonula u močvaru. Zbog provalija prolaz je mučan, pa su u svim ulicama, na mjestima gdje ljudi prelaze, napravljeni mostovi.

Tvrđava *Solnok* je voljom božjom ranije izgorjela (spaljena), pa je iz temelja podignuta. Jedna velika i ogromna kula izgrađena je iz kamena i na njoj je majstorski napravljena i uređena sat-kula da se zna vrijeme molitvi. U spomenutoj tvrđavi podignuta je i uređena velika, masivna džamija u lijepom i dopadljivom stilu. Ona postoji još od vremena starih boraca iz odreda Jahjapašića (*Yahyali taifesi*). Toj usluzi obradovani su se svi ljudi onog kraja.

Palanka i carska džamija tvrđave *Huš*, ponovo su podignute. Svi mostovi grada *Hatvana* i sva mjesta koja je trebalo popraviti, uređena su kako treba.

Grad *Segedin* je ranije spaljen. Budući da su njegove džamije i čaršija bili uništeni, to je sve obnovljeno i izgrađeno.

U ajaletu Temišvaru u tvrđavi Gula (= Gyula), kula Čim i njene kapije, carske džamije i mostovi su popravljani i obnovljeni solidno; opkop je očišćen, a topovi prekriveni, pripremljeni i postavljeni na svoja mjesta.

U ajaletu Bosni, u tvrđavi *Bihaću* dovršena je jedna veličanstvena kula, koja je izgrađivana dvije godine sa hiljadu muka i teškoća. U spomenutoj krajini tvrđave Tržački, Cazin, Bužim, Stina, Todornovi, te tvrđava Prekovirački, koja pripada Kostajnici, kao i sama Kostajnica — dijelom su iz temelja izgrađene i obnovljene, a dijelom omalterisane i solidno opravljene i izgrađene.

Tvrđava *Kraljeva Velika* u Cerničkom sandžaku je ponovo popravljena, a u tvrđavi Cernik podignuta je carska džamija.

Tvrđava *Novi* u Hercegovačkom sandžaku na morskoj obali je poznata daleko. Taj grad kao i carska džamija u njemu su obnovljeni i izgrađeni.

Tvrđava *Vrana* u sandžaku Krki bila je do temelja porušena pa je cijela obnovljena, izgrađena i uređena...

Ukratko, dugo je vremena prošlo kako niko nije vodio brigu o opravci i obnovi spomenutih nabrojanih, poznatih mjesta u pet ajaleta i njihovim sandžacima i predjelima koji su ranije navedeni. To su važni objekti vjere i države koje je bilo nužno održavati. Zbog toga što se na njih nije pazilo, bilo je uzrok povećanju njihove ruševnosti. Tim dobrim djelom ovaj vezir je učinio veliku uslugu vjeri i državi i na taj način pružio opću korist cijelom svijetu.

U četvrtoj glavi (1. 76—86) pisac hvali Murteza-pašu što je u roku od 18 godina u pohodima na Ugarsku zavladao nekim njenim područjima i trošeći veliki novac uspostavio mir u tim oblastima. Pisac se pri tome poziva na kazivanje učesnika i kaže, uglavnom, ovo: dok je Murteza-paša bio valija u Bosni, nastao je nered u državi i upravi zbog nesloge istaknutih ličnosti. Koristeći to nesređeno stanje, Perzijanci su okupirali područje Bagdada. Kad su to čuli đauri, smatrali su da je sva briga Osmanovića okrenuta prema Iraku i da je zgodna prilika da ih oni napadnu, pa su počeli vršiti pripreme u tu svrhu. Budimski serdar Mehmed-paša je naslutio tu opasnost,

pa je poručio bosanskom valiji Murteza-paši da pođe u pomoć Budimskoj krajini s dobrom vojskom, što je ovaj odmah i učinio.

Betlen Gabor, koga je sultan postavio knezom Mađarske i Erdelja, bio mu je vjeran pa je stoga, čim je čuo za spomenute pripreme, obavijestio o tome Murteza-pašu, koji se s njim konzultovao o ratnoj taktici i operacijama. Budimski vezir Mehmed-paša dočekao je Murteza-pašu pred Budimom s radošću i poštovanjem. Murteza-paša je odmah obaviješten da je ugarski kralj poslao poslanike perzijskom šahu s porukom da je sada najpodesnija prilika da on udari s istoka, a ovaj će sa zapada. Tada je došla ova carska instrukcija: ako neprijatelj pođe prema Budimskoj Krajini, neka joj Betlen Gabor dođe u pomoć, a ako neprijatelj krene prema Erdelju, neka Murteza-paša odmah ide na tu stranu.

Betlen je, međutim, obavijestio da su mu došle uhode iz kraljeve zemlje i donijele vijesti da je tamo mobilizovano preko 80.000 oklopnika, da je đaur u savezu sa perzijskim šahom angažovao sve svoje snage, da su se okupili svi ugledni hercezi i pokrajinski knezovi i ujedinili sve svoje snage. Oni se još ne kreću sa zbornog mjesta, ali se pretpostavlja da bi s te strane moglo doći do napada. To mišljenje potvrdio je i erdeljski knez Betlen Gabor. Da bi pomogao islamskoj vojsci, on je sa 20.000 vojnika udario na tvrđavu Filek i obavijestio Murteza-pašu da neprijateljska vojska broji 80.000 vojnika, preko 40 baljemez-topova i mnogo municije, te da je potrebno da on odmah krene sa islamskom vojskom prema Fileku, pa da se oni spoje napadajući jedni s jedne, a drugi s druge strane. Inače, veli, neprijatelj će se okuražiti i rastaviti nas. U tome slučaju nećemo moći da mu se suprotstavimo, pa je jasno da bi pregazio zemlju na koju god bi stranu udario.

Na to se Murteza-paša konsultovao sa svojim saradnicima. Tu su pročitane carske odluke i pismo Betlena Gabora. Zatim je izjavio da je Betlen Gabor ličnost koja dugo vremena vjerno služi caru i pomaže islamsku državu, i da je on sklopio sporazum sa pokojnim pašom da se međusobno pomažu. Na osnovu toga pozvan je i on (Murteza-paša) iz Bosne da dođe u pomoć.

28. zilhidže 1035. (20. IX 1625. g.) krenuo je Murteza-paša s vojskom preko Peštanskog polja. Prvi konak mu je bio u blizini tvrđave Vadž. Sutradan u podne stigao je pod neprijateljsku tvrđavu Novigrad. Nevjernici u toj tvrđavi ispalili su sa grada topove i ubili nekoliko konja i ljudi. Da bi ih kaznili, muslimani su opsjeli tvrđavu i povelili borbu ispalivši nekoliko protivtvrđavskih topova. U to je stiglo pismo od Betlena Gabora koji je javljao da je austrijski tabor krenuo sa svog položaja i ulogorio se oko tvrđave Loh, te je jasno da će udariti na jednog od njih, pa je potrebno da se njihove vojske spoje kako se neprijatelj ne bi okomio na jednu vojsku. On je dalje javio da je pozvao vojsku hercega Mančakla koji mu je poslao pomoć iz Češke, da dođe sa odabranom i brojnom vojskom. Osim toga, on je pisao da je uputio jednog svoga kapetana Hrvata, po imenu Ištvana, sa 6.000 leventi, kojima nema sličnih ni ravnih, da budu sprovodnici i zaštitnici od neprijatelja na tom va-

žnom i teško prolaznom području. Betlen Gabor je još poručivao kako je nužno da što prije krenu i da nastoje da se sastanu u blizini palanke Divegel.

Međutim, upravo kad su ovi htjeli da krenu, pojavili su se neprijateljski alaji sa suprotne strane, te je bilo potrebno saznati njihove namjere. Zato je prema neprijateljskom taboru upućen beglerbeg Egri (Jegar) pametni, vrijedni, iskusni i budni Mehmed-paša, koji je sa serdarom pripadao prethodnici islamske vojske. On je preko uhoda saznao da neprijatelj ima namjeru da spriječi spajanje islamske vojske s vojskom Betlena Gabora, da okupira Erdelj, pa da uz pomoć poljskog kralja zavlada Vlaškom i Moldavijom, a onda preko Jerkoka pređe Dunav, opustoši podunavske oblasti, zauzme Beograd, a odatle krene prema Ugarskoj, te da se sjedini s vojskom koju je uputio prema Budimu. Kad zajedno provedu zimu, da popale i opustoše islamske krajeve pa da slijedeće godine opsjednu Budim.

Islamska vojska je u podne krenula ispod neprijateljske tvrđave Novigrada i osvanula u blizini spomenute palanke Divegela. U zoru su postavili čadore. Istovremeno se pojavila vojska Betlena Gabora i podigla zastave prema islamskoj vojsci. Murteza-paša i Betlen su se sastali. Pred podne su krenuli u svoje čadore. Tada su stigli glasnici od mirmirana i emira iz pozadine i javili da stiže austrijska vojska, da se borba rasplamsala i zatražili pomoć. Tada je serdar (Murteza-paša) postavio zapovjednike spahijama i poslao alajbegove Smedereva, Bosne i Klisa s vojskom u pomoć. Borba je trajala od deset sati izjutra do dva sata poslije podne (1.80/a). Čim je to doznao, Betlem Gabor je dojahao serdaru na dogovor, pa su zaključili da je nužno oduprijeti se neprijatelju. U tome smislu izdate su instrukcije i preduzete pripremne mjere. Kad su svi bili spremni, pojavila se prethodnica neprijateljske vojske. Tada se zametnuo boj u kom su pala samo tri-četiri muslimana ratnika; pet-šest osoba bilo je ranjeno dok je na neprijateljskoj strani stradalo nekoliko stotina ljudi. Taj dan je vezir konferisao sa Betlenom Gaborom. Oni su odlučili da se pošalje Hrvat Ištvan sa 6.000 mađarskih leventi da doprate vojsku koja treba da dođe iz Češke. Ta vojska brojila je, prema pričanju Nergisija, preko 20.000 ljudi. Trebalo je sačekati tu vojsku jer bi bilo neumjesno upustiti se bez te vojske u borbu sa neprijateljem. U to je stigao austrijski poslanik od koga je Betlen Gabor doznao da je neprijatelj jako uznemiren zbog ove pomoći iz Češke. On je Betlenu Gaboru predao pismo u kome se s austrijske strane predlaže da se prekine borba, da to objavi »bubanj mira« i pristupi mirovnim pregovorima. Betlen je na to otišao veziru (Murteza-paši) i rekao: Neprijatelj man predlaže prekid borbe što smo mi pomišljali da njemu predložimo. Bilo iskreno ili ne taj je gest za nas koristan i odnosi se odvijaju nama u prilog. Ako im je mir iskrena želja, to je i naš cilj, a ako je po srijedi varka, i u tome slučaju ćemo opet bolje proći. Mi ćemo svakako zadržati grad Sečeny i tu ćemo se spojiti s vojskom iz Češke. U tome su se serdar i Betlen složili, pa je Betlen odgovorio austrijskom glavnom komandantu da se serdar neće povući i da je bio odlučio da sutra napadne protiv-

nika, ali da prihvata ponudu za mir iz samilosti i stoga što bi bilo suprotno viteškim običajima odbiti takvu ponudu. Na to su se Betlen Gabor i neki drugi prvaci bili povukli prema Sečenyju, ali neprijatelj nije postupio prema ponudi, pa su i dalje trajala čarkanja, naročito oko grada Fileka i neke male susjedne tvrđave B u j a k. Tim čarkanjima rukovodio je s turske strane beglerbeg Egre Mehmed-paša dok su se na protivničkoj strani u akcijama isticali hajduci.

Nergisi dalje priča kako je priređen svečan doček vojsci koja je stigla iz Češke, a zatim o progonu neprijateljske vojske i plijenu koji su Turci tom prilikom zadobili.

U petoj glavi Nergisi govori o turskoj sili koja je prisilila neprijatelja na sklapanje mira, premda on nije pokazivao sklonost za to, i o spokojstvu naroda u redu koji je zaveo ovaj vezir. Kako navedeni bojevi i pobjede, koji su se odigrali na tlu Mađarske nisu otvorili oči neprijatelju, to je Murteza-paša odlučio da ga dalje progoni. Tako je jednog vojskovođu uputio prema mjestu u kome je bila kovnica novca. Prvo je poslao predhodnicu od 5—6 hiljada vojnika, Betlena Gabora i vojskovođu Hrvata Ištvana sa kršćanskom vojskom. Jehudi Ahmed-paša je, međutim, stupio u tajni kontakt sa neprijateljem i obavijestio ga da će se islamska vojska po starom običaju povući na zimovanje, jer se primakao Mitrovdan. Posebno ga je obavijestio da ide na zimovanje vojska koja je došla iz Češke, da Betlen Gabor ostaje sam i da se on ne može sam boriti. Murteza-paša je, međutim, doznao preko uhoda da je njegove planove Jehudi Ahmed-paša otkrio neprijatelju, pa je naredio da se vojske vrate u raniji logor i kaznio izdajicu. Poslije toga vezir je održao vijeće i zatražio da se buntovnici kazne. To je izazvalo veliki strah među neprijateljima. Betlen Gabor je također ukazao na greške koje čine ljudi iz neprijateljskog tabora. Docnije je, vijećajući sa Betlenom Gaborom i ostalim iskusnim ljudima, zaključeno da se uđe s vojskom u neprijateljske oblasti koje su bile »zrele za propadanje«, pa da im se onda ponudi mir i da se on zaključi. Tada se krenulo u unutrašnjost neprijateljskog područja prema ćesarevoj prijestonici i to od tvrđave zvane Voloh pa na banju zvanu Krmos-Banja koja je bila poznata kao veliki carski rudnik i kovnica. Pošto su s vojskom provalili u unutrašnjost, Murteza-paša je ostao u dvoru pokrajinskog namjesnika nevjerničke pokrajine Vuči, u nevjerničkom gradu Žrnovču; Betlen Gabor se nastanio u kući jednog uglednog »izdajnika«, a konje uveo u njegov obor u Krmos-Banji. Ostala vojska i vojskovođe su se razmjestili po selima, nahijama, kasabama i neprijateljskim gradovima u koje »do tog časa nije nikada stupilo kopito islamskih konja«. Tada je održano vijećanje u kome je zaključeno da vojska prezimi u tim predjelima, što je neprijatelja iznenadilo, jer se nije čulo da je u tim krajevima koja turska vojska ranije ikada prezimila. Iz straha od turskog nadiranja narod tih krajeva poslao je svome kralju izaslanstvo koje je tražilo od kralja da ponudi Turcima mir. Prema njihovoj izjavi, Turci su išli za tim da zaštite raju. Stoga su oni ultimativno tražili da se sklopi mir s muslimanima.

U protivnom slučaju oni će im izraziti lojalnost. To je prisililo kralja na sklapanje mira.

Nevjernici su se obratili Betlenu Gaboru da posreduje u mirovnim pregovorima i pisali mu da rok pregovora za zaključenje mira bude tri mjeseca; da se islamska vojska povuče u svoje krajeve, da će i oni svoju vojsku povući; i da se za tri mjeseca pripreme punomoćnici za pregovore. Nakon toga vezir je ušao u Krmos-Banju i to u kovnicu neprijateljske tvrđave da bi pregovarao o zaključenju mira. Tu je, prema vlastitom pričanju, boravio nedelju dana i promatrao postrojenja u kovnici u kojoj je bilo 360 tezgi za izradu novčanica. Dok je vezir boravio u Krmos-Banji, izmijenjena su pisma o zaključenju mirovnog ugovora. Zatim je s vojskom i plijenom krenuo prema Mađarskoj i došao u Budim nakon što je 54 dana, tj. oko dva mjeseca zimovao u neprijateljskoj zemlji na izvanredno jakoj zimi.

Nergisi ovdje spominje kako su vojskovođe i serdari uzimali porez od vojske kad odlazi kući na odsustvo te da je on bio težak. Murteza-paša je taj porez dokinuo na opšte zadovoljstvo vojske s tim da ona taj novac utroši na ratnu opremu i konje.

Islamska vojska se ulogorila u Peštanskom polju. Tu je odsjeo i vezir. Dunav je bio zaleđen, a prelaz vrlo težak. Tu su logorovali nekoliko dana. Kad je led očvrsnuo, prešli su u Budim. U to vrijeme došao je carev izaslanik, oficir i palatin cijelog mađarskog područja, Mikloš Esterhazy koji je bio ministar predsjednik (reisul-wukela'). U mjestu Sun sastao se sa predstavnicima islamske vojske radi priprema i zaključenja mirovnog ugovora. Pisac navodi kako su neprijatelji za sklapanje mira postavljali ove uslove:

da Turci pošalju svog izaslanika na njihovu stranu,

da povrate tvrđavu Vadž i okolna sela prijeteci naoružanim Austrijancima, koji stoje spremni za borbu i koje ni oni sami ne mogu da obuzdaju, jer ne pristaju na mir pod drugim uslovima.

U ime spomenutog Esterhaziya bio je poslan u islamski logor Taši Gašpari sa pismom na mađarskom jeziku u kome se prijeti da će Austrijanci oduzeti Vadž, ako se ne preda dobrovoljno. Murteza-paša je naredio da mu predvedu Gašparija te mu je svojim mudrim i energičnim istupom predočio svu opasnost koja prijeti nevjernicima zbog njihova ratobornog, ali politički neumjesnog i nepametnog držanja. Ukazujući mu da za tursku silu ne znači mnogo što su jedan dio vojske poslali prema Bagdadu, pozvao ga je da posmatra prelaz turske vojske preko Peštanskog mosta (Pešte köprüsü) na Dunavu. Murteza-paša je po tome opremio vojsku prema tvrđavi Vadž i u tu tvrđavu postavio povjerljive ljude, janjičare i sejmene, a onda se povratio prema Budimu. Kad je Taši Gašpari stigao u Budim, odakle je s tim vijestima upućen svojoj vladi, onda su cesarovi punomoćnici poslali poziv islamskim punomoćnicima da se sastanu radi zaključenja mirovnog ugovora.

Time Nergisija završava svoju biografiju Murteza-paše. Daleko bi nas odvelo kada bismo pokušali da provjeravamo tačnost i pouzdanost svih njegovih navoda. To prepuštamo istoričarima koji će svakako u ovim kazivanjima naći zanimljivih i nepoznatih pojedinosti.

ZUSAMMENFASSUNG

AL-VAŞFU 'L-KĀMIL FĪ AĦVĀLI VEZĪRI 'L-'ĀDIL (DIE BIOGRAPHIE DES BOSNISCHEN VEZIRS MURTEZA-PASCHA VON MUHAMED NERGISI

In der Reihe bosnicher Schriftsteller die ihre Werke in türkischer Sprache verfassten, nimmt Muhamed Nergisi, der Sarajewoer (er starb 1635) eine ansehnliche Stelle ein. Er ist, unter anderem, der Verfasser einer umfangreichen unter obigem Titel geschriebenen Biographie seines Zeitgenossen des bosnischen und budimischen Vezirs Murteza-Pascha. Ein Manuskript dieses Werkes befindet sich im Orientalischen Institut in Sarajevo. Der Verfasser dieser Arbeit gibt zunächst die wichtigsten Angaben über das Leben und Werk Nergisis bekannt, und beschreibt dann das Sarajewoer Manuskript dieses Werkes, ebenso stellt er die bedeutendsten Bruchstücke aus demselben mit besondrer Rücksicht auf minder bekannte, für die Geschichte bedeutende Einzelheiten dar.